

Ο νόμος της αξίας και η ανάλυση της υπανάπτυξης

Εισαγωγή

Ο Καρλ Μαρξ ονόμασε το πρώτο του μεγάλο έργο πάνω στη θεωρία του καπιταλισμού *Μια Εισαγωγή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*¹, και όχι, όπως πρέπει να τονιστεί, «Μια Εισαγωγή στην... Πολιτική Οικονομία». Η συμπερίληψη του κρίσιμου «κριτική της» παρέχει το κλειδί της ρήξης του Μαρξ με την κλασική πολιτική οικονομία. Όσο σεβόταν τη συνεισφορά των αστών συγγραφέων, ειδικά του Ρικάρντο, τόσο δεν θεωρούσε τον εαυτό του ένα ριζοσπαστικό μέλος της Σχολής της Πολιτικής Οικονομίας. Το γεγονός ότι τα πλέον εξέχοντα μέλη αυτής της σχολής εστιάζονταν πάνω στις ταξικές σχέσεις δεν τα γλύτωνε από μια ανάλυση που, κατά την κρίση του Μαρξ, ήταν «χυδαία», κατά το ότι εστιάζονταν περισσότερο στην εμφάνιση των φαινομένων παρά στα υποκείμενα αίτια. Όπως είπε και σ' ένα γνωστό κείμενό του προς έναν αμερικανό ριζοσπάστη², τουλάχιστον μια γενιά πριν απ' αυτόν αστοί συγγραφείς είχαν αναγνωρίσει τόσο τους ταξικούς διαχωρισμούς στον καπιταλισμό όσο και το ότι η βάση του κέρδους είναι η εκμετάλλευση: αν αυτά ήταν τα κεντρικά στοιχεία του έργου του, η συνεισφορά του θα ήταν ασήμαντη. Ο Μαρξ, συγκεκριμένα, αναγνώρισε ό,τι, κατά την εκτίμησή του, ήταν η κεντρική αποτυχία της πολιτικής οικονομίας των Σμιθ, Ρικάρντο κ.ά.

Η Πολιτική Οικονομία έχει πράγματι αναλύσει, αν και ατελώς, την αξία και το μέγεθος της και έχει ανακαλύψει τι υφίσταται κάτω απ' αυτές τις μορφές. Αλλά ποτέ δεν έθεσε το ερώτημα γιατί η εργασία αντιπροσωπεύεται από την αξία του προϊόντος της και ο χρόνος εργασίας από το μέγεθος αυτής της αξίας³.

Ενώ σε πρώτη ανάγνωση αυτό το κείμενο μπορεί να φαίνεται θολό, επί της ουσίας αναφέρεται στην αποτυχία της σχολής της Πολιτικής Οικονομίας να αντιληφθεί ότι οι «αγορές» είναι συνδεδεμένες με συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις στις οποίες η παραγωγή, η διανομή και η ανταλλαγή είναι οργανωμένες. «Το αόρατο χέρι» του Σμιθ ισχυριζόταν ότι είναι ένας κοινωνικός μηχανισμός για κάθε χρόνο και τόπο: αυτό που ο Σμιθ συνέλαβε ως καθοδηγητική αρχή των ατόμων που έχουν αυτόρκεια, ο Μαρξ το αποκάλυψε ως μοναδικό σε μια κοινωνία διηρημένη μεταξύ προλετάρων και καπιταλιστών. Η διαμόρφωση της εργασιακής θεωρίας της αξίας από τον Μαρξ αποκαλύπτει, πρώτον, τους νόμους αναπαραγωγής μιας

¹ Ο John Weeks είναι καθηγητής Οικονομικών στη Σχολή Ανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Λονδίνου.

καπιταλιστικής κοινωνίας, δεύτερον, ότι ο καπιταλισμός («η κοινωνία της αγοράς») είναι μια ιστορικά συγκεκριμένη μορφή ταξικής κοινωνίας, τρίτον, ότι οι αλλαγές στις ταξικές σχέσεις εξηγούν τη μετάβαση από την προκαπιταλιστική στην καπιταλιστική κοινωνία και, τέταρτον, γιατί άλλοι εξηγούν τόσο τη μετάβαση όσο και τους νόμους του καπιταλισμού σ' ένα εναλλακτικό πλαίσιο εργασίας. Αυτός ο τετράπτυχος χαρακτήρας του νόμου της αξίας συνιστά τη μεθοδολογική του ρήξη με τη Σχολή της Πολιτικής Οικονομίας. Δεν είναι απλώς μια θεωρία μεταξύ ανταγωνιστών, αλλά μια θεωρία που εντάσσει τις ανταγωνιστικές προς αυτή θεωρίες μέσα στο δικό της πλαίσιο, δοθέντος ότι εκείνες εστιάζουν στην εμφάνιση των κοινωνικών φαινομένων μάλλον παρά στην ίδια τους την ουσία.

Ενώ η σύγχρονη πολιτική οικονομία («νεοκλασικά οικονομικά») απέρριψε τη θεωρία της αξίας της κλασικής πολιτικής οικονομίας ωστόσο μοιράζεται με την τελευταία τη μη ιστορική μεθοδολογία. Ο μη ιστορικισμός τόσο των κλασικών όσο και των νεοκλασικών δεν είναι μια παραδρομή που μπορεί να θεραπευτεί με τη συμπερίληψη μιας ιστορικής ανάλυσης με τη χρονολογική έννοια. Ειδικά ο Σμιθ, αλλά επίσης και άλλοι κλασικοί πολιτικοί οικονομολόγοι, έκαναν αναφορά στην ιστορική ανάπτυξη του καπιταλισμού. Παρ' όλα αυτά, η μέθοδός τους ήταν μη ιστορική. Κατά τον ίδιο τρόπο, η νεοκλασική πολιτική οικονομία έχει δημιουργήσει τους δικούς της οικονομικούς ιστορικούς, αλλά η «ιστορία» τους είναι μη ιστορική όσον αφορά το χειρισμό των διαδικασιών παραγωγής, κυκλοφορίας και διανομής του κοινωνικού προϊόντος. Για τους κλασικούς και τους νεοκλασικούς, η οικονομική ιστορία είναι η μελέτη των σχέσεων ανταλλαγής. Μ' αυτό δεδομένο, όλες οι περιόδους είναι ουσιαστικά ίδιες: η κοινωνία έχει χρονολογία, αλλά καμιά ιστορία. Κοιτάζοντάς το στενά, δεν είναι σωστό να επικρίνουμε τους κλασικούς και τους νεοκλασικούς για έλλειψη ιστορικής προοπτικής: με δεδομένη τη θεωρία τους της αξίας, δεν θα έπρεπε να έχουν καμιά.

Αυτό το κεφάλαιο πρώτα αναπτύσσει τον πυρήνα της θεωρίας της αξίας του Μαρξ. Έχοντας κάνει αυτό, η θεωρία της αξίας χρησιμοποιείται για να αποκαλύψει το μη ιστορικό χαρακτήρα της νεοκλασικής πολιτικής οικονομίας. Σ' αυτό το σημείο, είναι δυνατό να λάβουμε υπόψη το ρόλο της αξίας στο πέρασμα από τον προκαπιταλισμό στον καπιταλισμό. Τελικά, τα συμπεράσματα που αποκτήθηκαν χρησιμοποιούνται για να αναπτύξουν γενικεύσεις για τους φραγμούς στη συσσώρευση σε κοινωνίες στις οποίες ο καπιταλισμός, δεν είναι πλήρως αναπτυγμένος. Στην ανάλυσή μας θα αναφερθούμε επανειλημμένα σε δυο ευρείες σχολές σκέψης.

Ο όρος «Σχολή Πολιτικής Οικονομίας», όταν χρησιμοποιείται, αναφέρεται σ' εκείνη τη μεθοδολογική προσέγγιση στην οποία τα «οικονομικά» ή «η οικονομική συμπεριφορά» αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστά από την κοινωνική συμπεριφορά ως όλον. Πράγματι, η οικονομική συμπεριφορά αντιμετωπίζεται χαρακτηριστικά ως κυρίαρχη επί άλλων παραγόντων που δίνουν κίνητρο στον άνθρωπο.

Για να αποφευχθεί ακόμη και η υπόνοια της ειδωλολατρίας, η άλλη σχολή σκέψης δεν θα ονομασθεί «μαρξιστική», παρόλο που ο Μαρξ ήταν ο γεννήτορας και πιο σημαντικός εκπρόσωπός της. Καλύτερα, χρησιμοποιούμε το συχνά κακισμένο όρο «ιστορικός υλισμός» για να εννοήσουμε εκείνη την προσέγγιση στην οποία η διαδικασία κοινωνικής αναπαραγωγής προέρχεται από τις κοινωνικές σχέσεις με τις οποίες είναι οργανωμένη η παραγωγή. Μέσα σ' αυτή τη σχολή σκέψης, η ανάλυση του καπιταλισμού αντιπροσωπεύει μια ειδική

περίπτωση, στην οποία η κοινωνική αναπαραγωγή εμπλέκει την κυκλοφορία ως διανομή των προϊόντων της εργασίας ως εμπορευμάτων.

Η θεωρία της αξίας του Marx

Στην καπιταλιστική κοινωνία, τα προϊόντα της εργασίας εμφανίζονται ως «μια απέραντη συσσώρευση εμπορευμάτων» (Marx). Το ότι τα εμπορεύματα είναι προϊόντα της ανθρώπινης εργασίας καθαντής δεν συνεπάγεται κάποια ειδική θεωρία της αξίας· είναι απλά μια δήλωση του προφανούς. Ένα εμπόρευμα έχει μια διπλή φύση. Για τον πωλητή αντιπροσωπεύει μια *ποσότητα* αξίας η οποία, όταν πραγματοποιηθεί στη μορφή του γενικού ισοδύναμου, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την απόκτηση ενός άλλου εμπορεύματος διαμέσου περαιτέρω ανταλλαγής. Αυτή η ποσότητα αξίας είναι η *ανταλλακτική αξία* του εμπορεύματος (τι φέρνει στην ανταλλαγή). Για τον αγοραστή του εμπορεύματος, αντιπροσωπεύει μια ποιότητα η οποία επιδιώκεται για μια συγκεκριμένη σκόπιμη χρήση. Αυτή η ποιότητα αποτελεί την *αξία χρήσης* του εμπορεύματος. Από την άλλη, η διάκριση μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής διάστασης ενός εμπορεύματος είναι προφανής, τετριμμένη και τίποτα περισσότερο από περιγραφική. Όμως, είναι η αναζήτηση αυτής της προφανούς και μη αντιπαραθετικής διχοτόμησης που προσφέρει την εργασιακή θεωρία της αξίας και, επομένως, τους νόμους καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Η ανταλλακτική αξία και η αξία χρήσης δεν βρίσκονται σε ειρήνη μεταξύ τους. Ενώ η πρώτη μπορεί να κυμαίνεται εξαιτίας άμεσων και μακροπρόθεσμων επιρροών, η τελευταία διατηρεί τον εγγενή χαρακτήρα της· πιο συγκεκριμένα, βελτιώσεις στις μεθόδους παραγωγής μπορούν να μειώσουν την ανταλλακτική αξία για μια δεδομένη αξία χρήσης. Στη βάση τούτης της αντίθεσης που προκαλείται απ' αυτή την πραγματική διχοτόμηση, ανασκύπτει η ανάγκη του χρήματος, το οποίο μπορεί τώρα να οριστεί ως το γενικό ισοδύναμο εμπόρευμα της ανταλλαγής⁴. Σ' αυτή τη νεαρή κρίσιμη στιγμή στη θεωρητική συζήτηση, πρέπει να σημειωθεί η αναλυτική μέθοδος. Δεν υποθέσαμε εξαρχής την ύπαρξη του χρήματος· μάλλον, ο ρόλος του αναδύθηκε ως συνέπεια της θεώρησης της φύσης των εμπορευμάτων.

Μέσα από την «αποσυσχευασία» (Σ.τ.Μ. «ξεπακετάρισμα») του αγαθού προκύπτει η ανάγκη για μια περαιτέρω έννοια. Εφόσον τα αγαθά δεν ανταλλάσσονται κατευθείαν μεταξύ τους, αλλά διαμέσου της διαμεσολαβητικής μορφής του χρήματος, προκύπτει η εξής πιθανότητα: η ανταλλακτική αξία ενός αγαθού μπορεί να ποικίλλει, καθώς και οι συνθήκες ανταλλαγής ποικίλλουν. Αυτό θέτει το ερώτημα: τι καθορίζει την ανταλλακτική αξία ενός αγαθού; Για παράδειγμα, η υποκείμενη ορίζουσα της ανταλλακτικής αξίας ως το χρήμα που ένα αγαθό προσπορίζει διακυμαίνεται εξαιτίας στοχαστικών επιρροών. Όλες οι θεωρίες των τιμών της αγοράς θέτουν την ύπαρξη μιας υποκείμενης ορίζουσας της ανταλλακτικής αξίας που κρύβεται πίσω από τη μορφή τιμής της ανταλλαγής. Στη νεοκλασική πολιτική οικονομία, η υποκείμενη ορίζουσα είναι το «κόστος ευκαιρίας» τόσο των παραγωγών όσο και των αγοραστών: για τη ρικαρδιανή πολιτική οικονομία είναι η τεχνολογία της παραγωγής και για τον ιστορικό υλισμό είναι η κοινωνικά αναγκαία εργασία, μια έννοια που θα πρέπει να αναπτύξουμε. Για όλες τις σχολές υπάρχει μια αξία των αγαθών που βρί-

σκεται πέρα από την επιφάνεια της ανταλλαγής. Η «αξία» εδώ έχει μια άμεση, ευθεία και πέρα από παρερμηνείες έννοια: εκείνο που καθορίζει την τιμή, εμφανιζόμενο στη μορφή ποσοτήτων χρήματος.

Όπως τα αγαθά, το χρήμα έχει μια αντινομιακή φάση. Ως γενικό ισοδύναμο, αυτό κυκλοφορεί με τα αγαθά αλλά, αντίθετα με άλλα αγαθά, δεν χρειάζεται να πουληθεί για να πραγματώσει την ανταλλακτική του αξία. Με αυτό το χαρακτηριστικό μπορεί να λειτουργήσει ως γενικό αποθηκευτήριο και απαίτηση πάνω στην αξία. Σ' αυτόν τον ρόλο, ως απαίτηση επί της αξίας, μπορεί να προκαλέσει ανταλλαγή με αγαθά τα οποία μπορούν, με τη σειρά τους, να πουληθούν για χρήμα ξανά. Αυτή η διαδικασία της ανταλλαγής χρημάτων με αγαθά και ύστερα αγαθών με χρήματα μπορεί να γίνει μόνο εάν η δεύτερη ποσότητα χρημάτων υπερβαίνει την αρχική ποσότητα. Είναι κατ' αυτόν τον τρόπο που το χρήμα λειτουργεί ως κεφάλαιο, το οποίο καθορίζεται ως αυτοεπεκτεινόμενη αξία: χρήμα το οποίο διά της κυκλοφορίας αποφέρει περισσότερο χρήμα. Μέχρι αυτό το σημείο μια αυξανόμενα σύνθετη σειρά φαινομένων έχει εκτυλιχθεί: το εμπόρευμα, ο δίπτυχος χαρακτήρας του, το χρήμα (εξυπονοώντας αξία) και το κεφάλαιο. Αυτή η ανάπτυξη μέχρι τώρα δεν παράγει καμιά θεωρία του καθορισμού της αξίας: πράγματι, μπορεί να ληφθεί ως περιγραφική της διαδικασίας της ανταλλαγής. Επιτρέπει να παρατηρήσεις ότι η ανταλλαγή μπορεί να θεωρηθεί με όρους δυο μορφών εμπορευματικής κυκλοφορίας, εμπορεύματα διαμέσου χρημάτων σε άλλα εμπορεύματα και χρήμα διαμέσου εμπορευμάτων σε μεγαλύτερη ποσότητα χρήματος. Το πρώτο είναι απλούστερο, πουλάς προκειμένου να αγοράσεις (εμπορεύματα-χρήμα-εμπορεύματα, E-X-E). Αυτό είναι απλό, διότι απαιτεί μικρή θεωρητική εξήγηση. Περιλαμβάνει το να διαθέτεις διαμέσου της ανταλλαγής ένα αγαθό, του οποίου η αξία χρήσης δεν είναι επιθυμητή, προκειμένου να αποκτήσεις χρήμα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποκτηθεί ένα επιθυμητό αγαθό⁵.

Το δεύτερο, να αγοράζεις προκειμένου να πουλήσεις, είναι θεωρητικά περίπλοκο, διότι απαιτεί μια εξήγηση της πηγής της αυξημένης ποσότητας χρήματος που δεν μπορεί να προκύψει από την ίδια τη διαδικασία της κυκλοφορίας⁶. Ακολουθώντας τον Μαρξ, θα ονομάσουμε τη διαδικασία του να αγοράζεις προκειμένου να πουλήσεις κύκλωμα του κεφαλαίου⁷. Σ' αυτό το αυξημένο ποσό του χρήματος, που απορρέει διαμέσου του να αγοράζεις προκειμένου να πουλήσεις, ο Μαρξ έδωσε το ευθύ όνομα «υπεραξία». Επιφανειακά η υπεραξία είναι μια απλή ιδέα: είναι η ποσοτική διαφορά ανάμεσα στα χρήματα στο τέλος και στην αρχή της διαδικασίας του να αγοράζεις προκειμένου να πουλήσεις. Η ανάγκη για μια θεωρία της αξίας προκύπτει από την ανάγκη να εξηγήσουμε την πηγή της υπεραξίας. Εδώ ξανά πρέπει να σταθούμε και να αναλογιστούμε τις επιπλοκές του ό,τι μέχρις εδώ έχει καταγραφεί, τουλάχιστον επιφανειακά, ως μια γνήσια περιγραφική διαδικασία. Όταν το χρήμα δεν λειτουργεί ως κεφάλαιο, δεν υπάρχει καμιά υπεραξία να εξηγηθεί και έτσι κανένας ρόλος για μια θεωρία της αξίας δεν υπάρχει. Έτσι, η θεωρία της αξίας, όποια κι αν είναι η λογική της βάση, είναι ιστορικά συγκεκριμένη στο κύκλωμα του κεφαλαίου, παρόλο που δεν έχουμε ακόμα κάνει αυτή την ιστορική συγκεκριμενοποίηση.

Εφόσον μπορούμε να αποκλείσουμε την υπεραξία που απορρέει απ' αυτή καθαυτή την ανταλλαγή, έπεται ότι το κεφάλαιο (χρήμα) πρέπει ν' ανταλλαχθεί αρχικά για ένα αγαθό του οποίου η αξία αυξάνει μπαίνοντας σε μια διαδικασία παραγωγής. Αυτό το συμπέρα-

μα, ότι η αξία επεκτείνεται στην παραγωγή, θα βρει σύμφωνη τη νεοκλασική πολιτική οικονομία, αν και η θέασή της για την παραγωγή δεν συμπίπτει μ' εκείνη της ιστορικής υλιστικής σχολής.

Εφόσον μια αύξηση της αξίας προκύπτει από την παραγωγή, έπεται ότι οι κεφαλαιοκράτες πρέπει να περάσουν διαμέσου της παραγωγής για να αποκτήσουν την υπεραξία. Αυτό το προφανές σημείο υποδηλώνει ότι το κύκλωμα του κεφαλαίου χρειάζεται επέκταση για να λάβει τη μορφή:

X - E... Π... E' - X' (Χρήμα »Εμπόρευμα... Παραγωγή... Εμπόρευμα» Χρήμα)

Το επόμενο βήμα στην αναλυτική ανάπτυξη είναι επίσης προφανές και μη αμφιλεγόμενο: η πρώτη αγορά από τον κεφαλαιοκράτη (X-E) πρέπει να περιλαμβάνει την απόκτηση ενός εμπορεύματος ή εμπορευμάτων τα οποία, όταν χρησιμοποιούνται στην παραγωγή, προσθέτουν αξία. Εξ ορισμού, τα στοιχεία της παραγωγής μπορούν να διαιρεθούν μεταξύ εργατών, ανθρώπινης εποπτείας της παραγωγής και υλικών στοιχείων της παραγωγής. Θα τα ονομάσουμε εργασιακή εισροή και μέσα παραγωγής, όπου τα τελευταία μπορούν να υποδιαιρεθούν σ' εκείνα που μετατρέπονται υλικά ή καταναλώνονται κατά τη διάρκεια της παραγωγής (π.χ. πρώτες ύλες, ηλεκτρισμός) και σ' εκείνα που διατηρούν την υλική τους μορφή (π.χ. μηχανές, κτίρια). Περιλαμβανόμενων αυτών των στοιχείων, το πλήρες κύκλωμα του κεφαλαίου γίνεται:

X - E (E, ΜΠ)... Π... E' - X'
(Χρήμα »Στοιχεία παραγωγής... Παραγωγή... Εμπορεύματα» Χρήμα)

Διακινδυνεύοντας μια επανάληψη, πρέπει να τονιστεί ότι ως αυτό το σημείο η εργασιακή θεωρία της αξίας δεν παίζει κανένα ρόλο, μ' όλο που υποκρύπτεται πίσω από την ανάλυση. Η θεμελιώδης διαφορά ανάμεσα στην τρέχουσα ανάλυση και σ' εκείνη της νεοκλασικής πολιτικής οικονομίας είναι ότι η πρώτη έχει θέσει και πάλι την ανάλυση της αξίας ως παράγωγη του κεφαλαίου, ενώ η δεύτερη αντιμετωπίζει την αξία ως το αποτέλεσμα της επιθυμίας συγκεκριμένων ατόμων για κατανάλωση¹⁰.

Το επιχείρημα έρχεται να υποδηλώσει τη θεωρία της αξίας από τον καθένα, διότι η ανάλυση δεν μπορεί να αναπτυχθεί πέρα από την περιγραφή χωρίς μια εξήγηση για την προέλευση της υπεραξίας που προκύπτει από την κυκλοφορία του κεφαλαίου. Εξαιτίας του τρόπου κατά τον οποίο η υλιστική ανάλυση έχει περιγράψει τη συνολική αναπαραγωγή, η νεοκλασική θεωρία της αξίας δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί.

Ακόμα κι αν κάποιος προτιμούσε να χρησιμοποιήσει την αξιακή θεωρία του κόστους ευκαιρίας, το πλαίσιο εργασίας μας X-E... Π... E'-X' το προαποκλείει. Στη νεοκλασική θεωρία της αξίας τα εμπορεύματα δεν παράγονται. Αντίθετα, αποθέματα «πρωταρχικών εισροών» («εργασία» και «κεφάλαιο»), όταν συνδυάζονται με μια δεδομένη τεχνολογία, γεννούν νέας αξίας. Σ' αυτή την περιγραφή αποθεμάτων-ροής της οικονομίας η αξιακή θεωρία του κόστους ευκαιρίας είναι συνεκτική, αν και υπό εξαιρετικά περιοριστικές συνθήκες.

Η υλιστική περιγραφή της μαζικής αναπαραγωγής δεν είναι απόθεμα-ροή, αλλά συμπε-

ριλαμβάνει την παραγωγή εμπορευμάτων διαμέσου των εμπορευμάτων, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Σράφα. Σ' αυτή την περιγραφή, η διαδικασία της αναπαραγωγής θεωρείται σε χρονικές περιόδους. Σε κάποια αυθαίρετα επιλεγμένη αρχική χρονική περίοδο (καταρχήν κάποιος θα μπορούσε ν' ανατρέξει στον Κήπο της Εδέμ), παράγεται ένα σύνολο εμπορευμάτων το οποίο θα εξυπηρετήσει την εισροή στην επόμενη χρονική περίοδο. Στην επόμενη χρονική περίοδο αυτά τα εμπορεύματα μετατρέπονται σε διαφορετικά υλικά αντικείμενα και κατά τη διάρκεια αυτής της μεταμόρφωσης προστίθεται αξία σ' αυτά. Αυτή η θέαση της παραγωγής τυπικά αποκλείει την ανάλυση της οριακής παραγωγικότητας. Αυτό συμβαίνει διότι επίσημα δεν υπάρχει καμιά διαφορά μεταξύ υλικών εισροών που καταναλώνονται κατά τη διάρκεια μιας περιόδου παραγωγής και εκείνων που χρησιμοποιούνται μέσα σε πολλές χρονικές περιόδους. Ακριβώς όπως ο ηλεκτρισμός καταναλώνεται στην παραγωγή και δεν διακινεί καμιά επιπλέον αξία, εκτός από τη δική του, κατά τον ίδιο τρόπο ο μηχανολογικός εξοπλισμός, τα κτίρια κ.τ.λ. εξαντλούν την αξία τους μέσα σε πολλές χρονικές περιόδους, (αν και καταρχήν ο αριθμός των περιόδων είναι συγκεκριμένος), διακινώντας την αξία τους και τίποτα άλλο¹³. Επάγεται ότι το εμπόρευμα που μπορεί να επεκτείνει την αξία είναι εισροή εργασίας. Αυτό το εμπόρευμα που οι κεφαλαιοκράτες αγοράζουν είναι η ικανότητα για δουλειά ή εργασιακή δύναμη. Παρ' όλα αυτά, αυτή η ανάλυση δεν μας δίνει μια θεωρία της αξίας.

Κάποιος μπορεί να συμπεράνει ότι το πλαίσιο της παραγωγής εμπορευμάτων διαμέσου εμπορευμάτων απαιτεί είτε μια βασισμένη στην εργασία θεωρία της αξίας, είτε τη ρικαρδιανή θεωρία. Υπάρχει μικρή διχογνωμία ως προς το εάν μονάδες εργασιακού χρόνου μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να μετρήσουν την αξία¹⁴. Η μέτρηση είναι ουσιαστικά μια ασήμαντη άσκηση για την οποία υπάρχουν διάφορες δυνατότητες. Για παράδειγμα, αν εξετάσουμε μόνο τα υλικά εμπορεύματα (αποκλείοντας τις υπηρεσίες), κάποιος θα μπορούσε να αθροίσει με το βάρος. Όσο χρήσιμο αυτό θα μπορούσε να 'ναι για συγκεκριμένους σκοπούς, όπως ο σχεδιασμός της μεταφοράς των αγαθών, δεν βγάζει νόημα ως θεωρία της αξίας. Κατά τον ίδιο τρόπο μονάδες εργασιακού χρόνου μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μονάδες μέτρησης· η συζήτηση γίνεται ως προς το εάν είναι δυνατή η κατανόηση της μαζικής αναπαραγωγής· το επιχείρημα του Μαξ προκύπτει από την ταυτολογία ότι το κάθε εμπόρευμα είναι προϊόν ανθρώπινης εργασίας. Όταν τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται, καθίστανται ίσα στην πράξη. Εξ ορισμού, η εργασία που τα παράγει καθίσταται ίση διαμέσου της ανταλλαγής: η συγκεκριμένη εργασία που αναλώνεται στην παραγωγή μετατρέπεται σε αφηρημένη εργασία στην ανταλλαγή (δηλαδή σε χρήμα). Αυτή η καθαρά τυπική μετατροπή συγκεκριμένης εργασίας στο αντίθετό της, γίνεται πραγματική μετατροπή μέσα από τη διαδικασία του ανταγωνισμού. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε παραγωγούς ενός συγκεκριμένου εμπορεύματος καθιερώνει μια απαίτηση σταθερής εισροής την οποία ο Μαξ αποκάλεσε κοινωνικά αναγκαία εργασία. Όπως επιχειρηματολογήθηκε παραπάνω, αυτή καθίσταται αφηρημένη μέσα από την ανταλλαγή, γινόμενη αφηρημένη κοινωνικά αναγκαία εργασία. Η εργασιακή θεωρία της αξίας είναι η εξήγηση της διαδικασίας με την οποία ο αφηρημένος αναγκαίος χρόνος εργασίας καθιερώνεται μέσα από την κοινωνική εργασία (πώς η υπόθεση αποκτά πιστότητα). Αυτή η προσέγγιση έρχεται σε ρήξη με το ρικαρδιανό πλαίσιο εργασίας, το οποίο είτε ξεκάθαρα είτε συγκεκριμένα λαμβάνει την αφηρημένη

κοινωνικά αναγκαία εργασία ως δεδομένη: όλες οι εργασίες αντιμετωπίζονται σαν ομοιογενείς (ή μπορούν να καταστούν τέτοιες) και όλοι οι παραγωγοί ενός εμπορεύματος χρησιμοποιούν την ίδια τεχνολογία με την ίδια αποτελεσματικότητα. Η ρικαρδιανή προσέγγιση είναι μη ιστορική, διότι δεν εξηγεί τις ειδικές ιστορικές συνθήκες υπό τις οποίες εγκαθιδρύεται μια νόρμα στην παραγωγή. Η ανάλυση της φύσης των εμπορευμάτων έδωσε την εξήγηση: ο ανταγωνισμός απορρέει από τη γενική παραγωγή των εμπορευμάτων στην οποία η εργασιακή δύναμη είναι επίσης ένα εμπόρευμα, μια συνηθισμένη νόρμα για την παραγωγή του κάθε εμπορεύματος και προκύπτει από τη συναντίδραση της ανταλλαγής εισροών και εκροών. Σε κάθε στάδιο της διαδικασίας εισροής-εκροής οι κεφαλαιοκράτες αντιμετωπίζουν την πειθαρχία της ανταλλαγής (Weeks, 1990). Ο Μαρξ αναφέρθηκε στο πειθαρχικό αποτέλεσμα της ανταλλαγής όταν έγραψε: «Ένα εμπόρευμα είναι πρώτα απ' όλα ένα αντικείμενο έξω από μας» (Μαρξ, 1974, σελ. 43).

Μπορούμε τώρα να συνοψίσουμε την ανάπτυξη της υλιστικής θεωρίας της αξίας ή του νόμου της αξίας: τα εμπορεύματα είναι τα προϊόντα της ανθρώπινης εργασίας που παράγονται μέσα στην πειθαρχία της ανταλλαγής, τόσο για την εκροή όσο και για τις εισροές που χρησιμοποιούνται για να δημιουργήσουν την εκροή. Η παραγωγή είναι μορφικά ιδιωτική αλλά ουσιακά κοινωνική. Κάθε παραγωγός συμμετέχει στην κοινωνική αντίδραση στην οποία το εμπόρευμά του δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα μέρος του οργανικού όλου. Αυτό το σύστημα κοινωνικής αναπαραγωγής προκύπτει εκ του ότι η εργασιακή δύναμη είναι ένα εμπόρευμα. Το ότι η εργασιακή δύναμη είναι εμπόρευμα οφείλεται στο διαχωρισμό των παραγωγών από τα μέσα με τα οποία μπορεί να εκτελεστεί η παραγωγή. Οι παραγωγοί (εργάτες) επανενώνονται με τα μέσα παραγωγής διαμέσου της διεύθυνσης του κεφάλαιου. Έχοντας επανενωμένους εργάτες και μέσα παραγωγής μέσα από την ανταλλαγή, οι κεφαλαιοκράτες πρέπει να μετατρέψουν τα εμπορεύματα πάλι πίσω σε χρήματα.

Η θεωρία του κέρδους

Η υπεραξία προκύπτει από την απόσπαση πλεονάζουσας εργασίας από τους κεφαλαιοκράτες στη διαδικασία της παραγωγής. Αυτή η πλεονάζουσα εργασία δημιουργείται ως αποτέλεσμα της διαφοράς μεταξύ της αξίας του εμπορεύματος εργασιακής δύναμης και της αξίας της οποίας η εργασιακή δύναμη δημιουργεί κατά τη διάρκεια μιας περιόδου παραγωγής. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να εξηγήσουμε ακόμα γιατί αυτά τα δυο πρέπει να διαφέρουν. Εφόσον η εργασιακή δύναμη είναι ένα εμπόρευμα, η ανταλλακτική της αξία καθορίζεται από το κόστος παραγωγής της. Από όλα τα στοιχεία της θεωρίας της αξίας του Μαρξ η ανάλυση των ημερομισθίων είναι ίσως το λεπτότερο, και μόνο το βασικό επιχείρημα παρουσιάζεται εδώ. Σ' ένα επιφανειακό επίπεδο μπορεί ν' αντιμετωπιστεί ως μια θεωρία μισθών στα όρια της φτώχειας, χωρίς να συγκεκριμενοποιούνται οι σχέσεις της παραγωγής, και η μαζική εργασία της κοινωνίας μπορεί να διαιρεθεί ανάμεσα στην αναγκαία εργασία για να αναπαράγει τον εργατικό πληθυσμό και την εργασία που αναλώνεται πάνω και πέρα από αυτό το αναπαραγωγικό ελάχιστο. Ο Μαρξ ονόμασε το πρώτο αναγκαία εργασία και το δεύτερο πλεονάζουσα εργασία. Αυτός ο διαχωρισμός προϋποθέτει το χωρισμό της

κοινωνίας σε τάξεις με μια κυρίαρχη ομάδα η οποία νέμεται ως δική της την πλεονάζουσα εργασία.

Σε μια κεφαλαιοκρατική κοινωνία αυτή η νομή λαμβάνει χώρα διαμέσου της ανάδρασης, της ανταλλαγής και της παραγωγής. Οι κεφαλαιοκράτες μπαίνουν σε μια συναλλαγή με τους εργάτες, στην οποία το χρήμα (μεταβλητό κεφάλαιο) ανταλλάσσεται με εργασιακή δύναμη. Η τιμή στην οποία γίνεται αυτή η ανταλλαγή (το ημερομίσθιο) καθορίζεται από την ανταλλακτική αξία του αθροίσματος εμπορευμάτων τα οποία οι εργάτες απαιτούν για να αναπαράγουν την εργασιακή τους δύναμη. Σε αντάλλαγμα, οι κεφαλαιοκράτες αναλαμβάνουν τον έλεγχο πάνω στο παραγωγικό δυναμικό των εργατών για ένα προδιαγεγραμμένο χρονικό διάστημα. Αυτή η διάκριση, ανάμεσα στην ανταλλακτική αξία της εργασιακής δύναμης ως εμπορεύματος και της υφισταμένης ανταλλακτικής αξίας των εμπορευμάτων που οι εργάτες παράγουν, δεν είναι η υλιστική θεωρία του κέρδους. Το κέρδος αυτό καθαυτό απορρέει από την πλεονάζουσα εργασία. Η ύπαρξη πλεονάζουσας εργασίας επάγεται από την ανάλυση της παραγωγής διαμέσου των προϊόντων: η εργασία είναι η μόνη εισροή στην παραγωγή που μπορεί να επεκτείνει την αξία σ' αυτό το πλαίσιο εργασίας. Η διάκριση ανάμεσα στην ανταλλακτική αξία της εργασιακής δύναμης και την ανταλλακτική αξία αυτού που οι εργάτες παράγουν μας δίνει την ανάλυση της συσσώρευσης, δηλαδή την εξήγηση του πώς μπορεί να αυξηθεί το κέρδος.

Αυτό συμβαίνει με δυο τρόπους. Με δεδομένη την ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων που απαιτούνται για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης (η αξία της εργατικής δύναμης), η πλεονάζουσα εργασία μπορεί να αυξηθεί με δυο τρόπους: είτε μπορεί να αυξηθεί απόλυτα με την επέκταση της ημέρας εργασίας, είτε με μια αύξηση στην ένταση της εργασίας. Αυτή η μέθοδος αύξησης της πλεονάζουσας εργασίας έχει τα φυσικά της όρια, αλλά επίσης όρια εξ απόψεως «δικαιοσύνης» στην κοινωνία. Ο Μαρξ αυτό το ονόμασε απόλυτη υπεραξία: το να αποσπάζ μεγαλύτερη προσπάθεια απ' τους εργάτες χωρίς αποζημίωση. Αυτό το συνδύασε με το πρώιμο στάδιο της καπιταλιστικής ανάπτυξης, όταν οι κεφαλαιοκράτες αντιμετώπισαν κοινωνικές σχέσεις που περιορίσαν την ικανότητά τους να εισάγουν τεχνικές αλλαγές (βλ. Weeks, 1985-86). Καθώς το οικονομικό σύστημα αναπτύσσεται, επιτρέπεται στο κεφάλαιο να αναδιανεμηθεί προς πιο ικανούς παραγωγούς και η ανάπτυξη της πάλης της εργατικής τάξης θέτει όρια στην ημερήσια αύξηση της εργασίας, έτσι η αύξηση της απόλυτης υπεραξίας καθίσταται δευτερεύουσα ως προς την αύξηση της σχετικής υπεραξίας. Η υπεραξία αυξάνεται σχετικά με τη μείωση του απαραίτητου εργασιακού συστατικού στο συνολικό εργασιακό χρόνο των κοινωνιών¹⁵.

Ενώ οι εξατομικευμένοι κεφαλαιοκράτες μπορούν να συγκεντρώσουν την υπεραξία απόλυτα μέσα από τις δικές τους προσπάθειες, αυτή συγκεντρώνεται σχετικά μέσα από μια κοινωνική διαδικασία. Σκεφτείτε ένα κεφαλαιοκράτη ο οποίος παράγει ένα εμπόρευμα το οποίο λειτουργεί ως εισροή σ' ένα εμπόρευμα που αποτελεί μέρος απαραίτητο για την οριακή έστω επιβίωση των εργατών. Μια τεχνική αλλαγή η οποία χαμηλώνει το κόστος για ένα κεφαλαιοκράτη επιτρέπει σ' αυτόν να απολαμβάνει κέρδος μεγαλύτερο του μέσου όρου του συγκεκριμένου τομέα της παραγωγής. Αυτό ακολουθείται από μια διαδικασία ανταγωνισμού η οποία παρακινεί τους άλλους κεφαλαιοκράτες, στον ίδιο τομέα, να υιοθετήσουν την ίδια ή παρόμοια τεχνολογία που μειώνει το κόστος. Καθώς όλοι ή οι περισσότεροι κε-

φαινομενικά απολαμβάνουν κέρδη άνω του μέσου όρου, κεφάλαιο εισρέει από άλλους τομείς στον πιο επικερδή, τώρα, τομέα. Αυτό οδηγεί καθοδικά την ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος, που το κάνει φτηνότερο για όλους τους κεφαλαιοκράτες που το χρησιμοποιούν ως εισροή. Σ' ένα δεύτερο ανταγωνιστικό γύρο, το εμπόρευμα που χρησιμοποιεί τη φτηνότερη εισροή πέφτει σε ανταλλακτική αξία. Εφόσον, εξ υποθέσεως, αυτό το δεύτερο εμπόρευμα μπαίνει στην κατανάλωση των εργατών, η αξία της εργατικής δύναμης πέφτει. Αν το επίπεδο ζωής των εργατών παραμένει το ίδιο, τότε η ανταλλακτική αξία της εργασίας (ημερομίσθιο) πέφτει. Αυτή η διαδικασία τεχνικής αλλαγής και ανταγωνισμού καταδεικνύει τον κοινωνικό χαρακτήρα της καπιταλιστικής παραγωγής: δηλαδή εφόσον κάποιος κεφαλαιοκράτης απολαμβάνει μια σχετική αύξηση στην υπεραξία, όλοι θα κάνουν το ίδιο. Ήταν μέσα από την ανάλυσή της σχετικής και της απόλυτης υπεραξίας όπου ο Μαξ κατέδειξε περαιτέρω τον ιστορικά συγκεκριμένο χαρακτήρα της καπιταλιστικής παραγωγής. Η υπεραξία, νεμημένη από μια κυρίαρχη τάξη, χαρακτήρισε τις κοινωνίες για χιλιάδες χρόνια. Στον καπιταλισμό όμως η αύξηση της υπεραξίας διαμέσου της κοινωνικής ανάδρασης των παραγωγών έγινε η ισχυρή δυναμική της συσσώρευσης. Αυτός ο δυναμισμός προκύπτει από τη γενική παραγωγή των εμπορευμάτων, στην οποία η πλεονάζουσα εργασία της κοινωνίας λαμβάνει απαραίτητα τη μορφή της υπεραξίας: μια επέκταση της αξίας στην ανταλλαγή.

Αξία και κοινωνικός μετασχηματισμός

Εφόσον τα στοιχεία της παραγωγής σε μια εμπορευματική κοινωνία αποκτούν αξία στην ανταλλαγή μέσα στο μυαλό των παραγωγών σε στοιχεία αξία¹⁷. Αυτό επιβάλλει στην κοινωνία ένα σύνολο κατηγοριών ανταλλαγής που καθορίζουν τη φύση των εμπορευμάτων ως προς το εάν και εφόσον είναι αξίες: κόστος υλικών, ημερομίσθια, κέρδος, επιτόκιο, γεωπρόσοδος. Αυτές οι κατηγορίες είναι πραγματικές ως προς το ότι αντιπροσωπεύουν πραγματικές πληρωμές που οι κεφαλαιοκράτες πρέπει να κάνουν. Ακόμα πιο σημαντικό είναι ότι αντιπροσωπεύουν τη μορφή με την οποία ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής επιβάλλεται. Ένας ανεξάρτητος παραγωγός, π.χ. ένας αγρότης στον οποίο ανήκει η ίδια του η γη, βρίσκει αυτές τις κατηγορίες επιβεβλημένες πάνω στις δραστηριότητές του. Ο Μαξ καταδεικνύει αυτό το σημείο με περισσή καθαρότητα:

«Στον ίδιο του τον εαυτό σαν μισθωτό εργάτη πληρώνει ημερομίσθια, στον ίδιο του τον εαυτό σαν κεφαλαιοκράτη δίνει το κέρδος και στον ίδιο του τον εαυτό σαν γαιοκτήμονα πληρώνει γεωπρόσοδο. Λαμβάνοντας τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και τις σχέσεις που ανταποκρίνονται σ' αυτόν σαν τη γενική βάση της κοινωνίας, αυτή η συμπερίληψη είναι σωστή» (Μαξ, 1971, σ. 875).

Παρ' όλα αυτά, ό,τι είναι σωστό για τον καπιταλισμό είναι η βάση για τη μη ιστορικότητα της νεοκλασικής πολιτικής οικονομίας. Ως αποτέλεσμα της πραγματικής συμπερίληψης της μη καπιταλιστικής παραγωγής στις κατηγορίες του κεφαλαίου «η ψευδαισθήση ενδυναμώνεται όλο και περισσότερο ότι οι καπιταλιστικές σχέσεις είναι οι φυσικές σχέσεις κάθε

τρόπου παραγωγής» (Μαρξ, 1971, σ. 876). Οι ανεξάρτητοι παραγωγοί δεν είναι κεφαλαιοκράτες (δεν εκμισθώνουν τους εαυτούς τους στην αγορά)· δεν είναι γαιοκτήμονες (δεν εκμισθώνουν τη γη τους στον εαυτό τους) και δεν είναι οικονομικοί μεσολαβητές (δεν δανείζουν στους εαυτούς τους χρήματα). Από την επιβολή των καπιταλιστικών κατηγοριών σε όλη την κοινωνική παραγωγή σε μια καπιταλιστική κοινωνία, η νεοκλασική πολιτική οικονομία προχωρά στη γενίκευση των κατηγοριών σε όλες τις κοινωνίες, σε όλες τις χρονικές περιόδους. Έτσι, ο κληνός και συλλέκτης ερμηνεύεται σαν να ζυγίζει την ανταλλαγή ανάμεσα στην τρέχουσα κατανάλωση και τη συσσώρευση κεφαλαίου· η συμπεριφορά του κολλήγου αναλύεται με όρους κόστους συναλλαγής. Με αποτέλεσμα οι κοινωνικές δυναμικές όλων των κοινωνιών να αντιμετωπίζονται σαν να λαμβάνουν χώρα κάτω από τους κανόνες μιας καπιταλιστικής τάξης. Αυτό δίνει στη νεοκλασική πολιτική οικονομία τον ανιστόρητο και αντιιστορικό της χαρακτήρα, καθιστώντας την ανίκανη να αναλύσει την κοινωνική αλλαγή.

Σε αντίθεση, η υλιστική θεωρία της αξίας παρέχει και μια γενική (αφηρημένη) εξήγηση και μια συγκεκριμένη ανάλυση. Ο καπιταλισμός είναι η πρώτη μορφή κοινωνικής παραγωγής στην οποία οι ταξικές σχέσεις υποστηρίζονται διαμέσου της γενικής κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Κάτω απ' αυτή τη γενικευμένη παραγωγή εμπορευμάτων βρίσκεται ο διαχωρισμός της εργασίας από τα μέσα παραγωγής. Αυτός ο διαχωρισμός καταλήγει στο ανταγωνισμό μεταξύ των κεφαλαίων που είναι η πηγή του δυναμισμού του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ενώ σε προηγούμενες κοινωνίες τα προϊόντα της εργασίας ανταλλάσσονταν για χρήμα σε διαφορετικούς βαθμούς αυτή η ανταλλαγή ήταν περιστασιακή στην κυριαρχία των νεμόμενων τάξεων πάνω στους πρωτογενείς παραγωγούς. Ως αποτέλεσμα υπήρχε μικρή τάση της ανταλλακτικής αξίας να ανατροφοδοτήσει την παραγωγή και να δημιουργήσει μια κοινωνική νόρμα αποτελεσματικότητας για κάθε εμπόρευμα (αφηρημένη κοινωνικά αναγκαία εργασία), διότι η προκαπιταλιστική παραγωγή λαμβάνει χώρα σε απομονωμένες μονάδες. Αντίθετα στον καπιταλισμό η παραγωγή είναι μορφικά ιδιωτική (βασισμένη στην ατομική ιδιοκτησία) αλλά κοινωνικά ενσωματωμένη διαμέσου της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Οι τιμές που συνδέονται με τα προκαπιταλιστικά προϊόντα είναι επιφανειακές γιατί δεν ρυθμίζουν τη διαδικασία παραγωγής. Γενικά επειδή η γη δεν είναι ένα ελεύθερα πωλούμενο εμπόρευμα, οι τιμές δεν καθορίζουν την κατανομή της. Παρόμοια, η εργασιακή δύναμη είναι μόνο περιθωριακά ένα εμπόρευμα, διότι η πρωτογενής παραγωγή δεν είναι διαχωρισμένη από τα μέσα παραγωγής. Ως αποτέλεσμα της ατελούς εμπορευματοποίησης της γης και της εργατικής δύναμης, η ανταλλαγή έχει περιορισμένη επίδραση στην κοινωνική τάξη. Αυτό μπορεί να οδηγήσει τους ανεξάρτητους παραγωγούς εκτός παραγωγής για ανταλλαγή ή στο περιθώριο των αγορών αλλά δεν μπορεί να τους θέσει εκποδών μόνο διαμέσου διαδικασιών αγοράς. Είναι αυτός ο λόγος που ο Μαρξ έκανε το διάσημο σχόλιό του ότι η ατομική ιδιωτική ιδιοκτησία (μικροαστική ατομική ιδιοκτησία) είναι παντού ένας φραγμός στην ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (Μαρξ, 1974). Ο νόμος της αξίας δείχνει από τη μια πλευρά την πηγή του δυναμισμού του καπιταλισμού, το διαχωρισμό της εργασίας από τα μέσα παραγωγής και της μετατροπής του φυσικού περιβάλλοντος σε εμπόρευμα. Από την άλλη, ο νόμος της αξίας αποκαλύπτει είτε μέσα από την απουσία του είτε μέσα από την περιορισμένη του εφαρμοστικότητα ότι η κοινωνική του βάση είναι ιστορικά συγκεκριμένη.

Παράγωγο της λειτουργίας του νόμου της αξίας είναι το πολύ κακοεξηγημένο συμπέρασμα του Μαρξ ότι ο καπιταλισμός είναι προοδευτικός. Μέσα από τη μετατροπή του εργασιακού δυναμικού σε εμπόρευμα δημιουργεί έναν εγγενή δυναμισμό που δεν βρίσκουμε σε κανένα προηγούμενο τρόπο παραγωγής γιατί η διαδικασία του ανταγωνισμού γεννά συνεχείς τεχνολογικές καινοτομίες¹⁸.

Ενώ η τεχνολογική καινοτομία δεν ήταν και δεν είναι απύσχα σε άλλες κοινωνικές μορφές παραγωγής, σε καμιά δεν είναι το άλφα και το ωμέγα της διαδικασίας συσσώρευσης. Σ' αυτό το συμπέρασμα, κομβικό είναι το σημείο ότι οι κοινωνικές δομές και ιδιαίτερα οι σχέσεις ιδιοκτησίας σπάνια διαμορφώνονται μόνο από την ανταλλαγή¹⁹. Αυτό συμβαίνει γιατί, όπως επιχειρηματολογήσαμε πιο πάνω, η ανταλλαγή είναι επιφανειακό φαινόμενο δομημένο πάνω στις κρατούσες σχέσεις παραγωγής.

Αυτή η θεώρηση αποφέρει μια άλλη: η θεωρητική ανάλυση της νεοκλασικής πολιτικής οικονομίας, δεν είναι, αυστηρά μιλώντας, λάθος, αλλά η ανάλυση της εμφάνισης των πραγμάτων. Ο Μαρξ ονόμασε αυτή την ανάλυση της εμφάνισης «φετιχισμό του εμπορεύματος» εννοώντας την ανάλυση που αντιμετωπίζει τις κοινωνικές σχέσεις ως σχέσεις ανταλλαγής²⁰ και επεξεργάζεται γραπτά ότι «η τιμή χρηματικής μορφής του κόσμου των εμπορευμάτων... στην πραγματικότητα αποκρύπτει, αντί να αποκαλύπτει, τον κοινωνικό χαρακτήρα της ιδιωτικής εργασίας και τις κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα σε ατομικούς παραγωγούς» (Μαρξ, 1974, σελ. 80).

Σε μια καπιταλιστική κοινωνία η ανταλλαγή αποκρύπτει την υπεξαίρεση του μέρους της εργασίας των άμεσων παραγωγών. Όλες οι ανταλλαγές εμφανίζονται σαν ίσες ανταλλαγές (ο αγοραστής δέχεται το εμπόρευμα και ο πωλητής την ανταλλακτική του αξία σε μια μορφικά εθελοντική συναλλαγή). Αυτή η ισότητα στην ανταλλαγή επιβάλλεται μετά προς τα κάτω στις σχέσεις παραγωγής, ούτως ώστε κάθε στοιχείο της προστιθέμενης αξίας, ημερομίσθια, γεωπόσοδος, τόκος και κέρδος αποδίδεται σ' έναν «παραγόνα παραγωγής» που αντανακλά μια ίση ανταλλαγή. Η ερμηνεία αυτών των συνιστωσών όπως απορρέει από την αξία είναι αυτή που προκύπτει από τη συνεισφορά της γης, εργασίας και κεφαλαίου στη νεοδημιουργημένη αξία που ο Μαρξ σαφώς απεκάλεσε «Τριαδική Φόρμουλα». Αυτές οι κατηγορίες εσόδων («εισοδήματα» ήταν ο όρος του Μαρξ) καθίστανται σχετικές μόνο στον καπιταλισμό. Δεν ανακλούν την εγγενή φύση της παραγωγής αλλά μάλλον τον ταξικό διαχωρισμό σε μια καπιταλιστική κοινωνία. Το να τις αντιμετωπίζεις ως σχετικές σε όλες τις ιστορικές περιόδους είναι η ουσία του «φετιχισμού» του εμπορεύματος αγνοώντας τις κοινωνικές σχέσεις για να εστιάζεις στην ανταλλαγή.

Όρια στη συσσώρευση στις μεταβατικές κοινωνίες

Ο καπιταλισμός αναπτύσσεται μέσα στην προκαπιταλιστική κοινωνία δια της μετατροπής της εργατικής δύναμης και της γης σε εμπορεύματα²¹. Για μια σημαντική περίοδο χρόνου, οι παλιές κοινωνικές σχέσεις επιμένουν παράλληλα με τις ανακλύπτουσες σχέσεις της καπιταλιστικής μισθωτής εργασίας. Οι προκαπιταλιστικές σχέσεις τείνουν να επιμένουν επί μακρότερο στη γεωργία, εξαιτίας της δυσκολίας της διάξευξης του χωρικού από τη γη,

και έτσι κάνοντας τη γη και την εργατική δύναμη εμπορεύματα. Εφόσον οι προκαπιταλιστικές σχέσεις συνεχίζουν στη γεωργία, αυτό δημιουργεί μια διακοπή στη διαδικασία της συσσώρευσης. Οι «στρουκτουραλιστές» οικονομολόγοι δίνουν πολλή προσοχή σ' αυτό το πρόβλημα παρόλο που το έχουν αντιμετωπίσει με έναν «ad hoc» τρόπο. Στη Λατιναμερικάνικη στρουκτουραλιστική προσέγγιση, η διαδικασία της αστικοποίησης γεννά μια αυξανόμενη ζήτηση για τροφή για την αυξανόμενη εργατική τάξη και η επέκταση της καπιταλιστικής παραγωγής αυξάνει τη ζήτηση για αγροτικές πρώτες ύλες. Παρόλα αυτά, μια ανελαστική προσφορά οφείλεται στην οπισθοδρομικότητα της γεωργίας, όπου η τάξη των γαιοκτημόνων αντιστέκονται στις σύγχρονες τεχνικές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι σχετικές τιμές να κινούνται εναντίον του καπιταλιστικού τομέα²².

Ενώ η περιγραφή είναι σωστή, απ' αυτή την ανάλυση λείπει η θεωρητική τεκμηρίωση. Η υλιστική θεωρία της αξίας παρέχει αυτή την τεκμηρίωση. Επειδή η προκαπιταλιστική παραγωγή δεν συμμορφώνεται στην πειθαρχία του νόμου της αξίας, οι τεχνικές παραγωγής εξακολουθούν να είναι αυτές που θα εγκαταλείπονται από τους καπιταλιστές. Παρ' όλα αυτά, οι περιορισμοί στην αλλοτριωσιμότητα της γης εμποδίζουν το κεφάλαιο να διαμορφώσει τις αγροτικές σχέσεις. Μπορούμε να ανακαλύψουμε τις επιπλοκές της ανάδρασης μεταξύ ενός επεκτεινόμενου καπιταλιστικού τομέα και ενός στάσιμου προκαπιταλιστικού τομέα σ' ένα τυπικό μοντέλο.

Στο ξεκίνημα κάνουμε κάποιες απλουστευτικές υποθέσεις. Θεωρήστε μια κλειστή οικονομία στην οποία υπάρχουν δυο τομείς, ένας καπιταλιστικός που παράγει μέσα παραγωγής και ένας προκαπιταλιστικός που παράγει τα μέσα της κατανάλωσης. Ο καπιταλιστικός τομέας δεν χρησιμοποιεί το εμπόρευμα του προκαπιταλιστικού τομέα ως άμεση εισροή στην παραγωγή. Οι ανταλλακτικές αξίες για κάθε τομέα μπορούν να ορισθούν ως ακολούθως:

$$(p_1\alpha_1\beta + p_2\omega p_2)(1 + \Gamma_1) = p_1B \quad (1)$$

$$(p_1\alpha_2 + p_2\omega p_2)(1 + \Gamma_2) = p_2 \quad (2)$$

Όπου α_1 , α_2 είναι οι μονάδες προϊόντος 1 που απαιτούνται για να παράγουν μια μονάδα εμπορευμάτων 1 και 2 (μεγαλύτερα του μηδενός και λιγότερα της μονάδος), αντιστοίχως. ω είναι το ποσό του εμπορεύματος 2 που καταναλώνεται από έναν εργάτη σε μια ημέρα (μεγαλύτερο του 0 και μικρότερο της μονάδος)· p_1 και p_2 είναι οι μονάδες εργασίας που απαιτούνται για να παράγουν μια μονάδα κάθε εμπορεύματος (μεγαλύτερη του 0)· και β είναι ο δείκτης παραγωγικότητας (ίσος ή μεγαλύτερος της μονάδας). Δεν υπάρχει δείκτης παραγωγικότητας για τον προκαπιταλιστικό τομέα διότι θεωρείται τεχνολογικά στάσιμος σε σχέση με τον καπιταλιστικό. Τα p'_s είναι οι ανταλλακτικές αξίες και τα r'_s οι δείκτες κερδών. Οι ανταλλακτικές αξίες και οι δείκτες απόδοσης μετρώνται με μονάδες εργασιακού χρόνου.

Ενώ ο προκαπιταλιστικός τομέας πληρώνει ημερομίσθια, η εργασία εκεί δεν είναι «ελεύθερη» μισθωτή εργασία, αλλά προσδεμένη στην κρατούσα αγροτική τάξη, διαμέσου πελατειακών σχέσεων. Η γη δεν είναι ένα ελεύθερα πωλήσιμο εμπόρευμα, εν μέρει διότι η αγροτική εργασία είναι δεμένη με τη γη. Ως αποτέλεσμα το κεφάλαιο δεν μπορεί να μετακινηθεί από τον καπιταλιστικό τομέα στον προκαπιταλιστικό, έτσι δεν υπάρχει τάση των δει-

κτών απόδοσης να εξισωθούν. Οι δείκτες απόδοσης δεν εξισώνονται, έτσι η ανταλλακτική αξία κάθε εμπορεύματος τείνει να ισούται με την αξία του. Εξαιτίας της τάσης των ανταλλακτικών αξιών να ισούνται με τις αξίες, ισχύει το ακόλουθο (η τιμή στον κάθε τομέα ισούται με το χρόνο εργασίας που αντικειμενικοποιείται στα μέσα παραγωγής συν τη νέα τρέχουσα εργασία που προστίθεται στην παραγωγή):

$$p_1 \alpha_1 \beta + n_1 = p_1 \beta \quad (3)$$

$$p_1 \alpha_2 + n_2 = p_2 \quad (4)$$

Γι' αυτό:

$$p_1 = n_1 / \beta (1 - \alpha_1) \text{ και} \quad (5)$$

$$p_2 = \alpha_2 [n_1 / \beta (1 - \alpha_1)] + n_2 \quad (6)$$

Αν υποκαταστήσουμε το (5) και το (6) στο (1) έχουμε (μετά από κάποιο χειρισμό)

$$\Gamma_1 = \frac{1 - \{\alpha_1 + w [\alpha_2 n_1 + (1 - \alpha_1) n_2 \beta]\}}{\alpha_1 + w [\alpha_2 n_1 + (1 - \alpha_1) n_2 \beta]} \quad (7)$$

Ο δείκτης κέρδους στον καπιταλιστικό τομέα μειώνεται σε μια λειτουργία διάφορων παραμέτρων: την εισροή και τους εργατικούς συντελεστές για κάθε τομέα, το επίπεδο ζωής (w) και τον δείκτη παραγωγικότητας του καπιταλιστικού τομέα (β). Μια προσεκτικότερη παρατήρηση δείχνει ότι μια αύξηση της παραγωγικότητας καταλήγει σε μια πτώση στο δείκτη κέρδους, μειώνοντας τον αριθμητή και αυξάνοντας τον παρονομαστή.

Αυτή η πτώση οφείλεται στη μείωση του περιεχομένου ζωντανής εργασίας των καπιταλιστικών εμπορευμάτων (η αύξηση του β), εν τη απουσία της τάσης των δεικτών κερδών για να εξισώσει τους δυο τομείς. Αν και οι δυο τομείς ήταν καπιταλιστικοί, ο σχετικός υπεραξιακός μηχανισμός, όπως εξηγήθηκε παραπάνω, θα εξασφάλιζε ότι ο εξισωμένος δείκτης κέρδους και για τους δυο τομείς θα ήταν υψηλότερος απ' ό,τι πριν την αύξηση της παραγωγικότητας. Απουσίας αυτής της εξίσωσης, η ανταλλακτική αξία των μέσων κατανάλωσης μπορεί να πέσει²⁴, αλλά λιγότερο απ' ό,τι θα έπεφε με την εξίσωση και η αξία, ως αποτέλεσμα μεταφέρεται από τον καπιταλιστικό στον προκαπιταλιστικό τομέα.

Θα έπρεπε να τονισθεί ότι αυτό το μοντέλο δεν υποθέτει ότι μια αύξηση στην παραγωγικότητα επιφέρεται από μια αύξηση στην τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου. Δηλαδή δεν έχουμε υποθέσει ότι ο μηχανολογικός εξοπλισμός ή τ' άλλα μέσα παραγωγής υποκαθίστανται από εργασιακές εισροές. Μάλλον έχουμε υποθέσει μια αυτόνομη αύξηση στην παραγωγικότητα της εργασίας, στην οποία η σχετική αύξηση στα μέσα παραγωγής είναι το αποτέλεσμα της εργασίας που παράγει περισσότερο ανά μονάδα χρόνου και γι' αυτό χρησιμοποιεί περισσότερα υλικά παραγωγής ανά μονάδα χρόνου. Περαιτέρω, στο αρχικό σύνολο ανταλλακτικών αξιών, κάθε αυτόνομη αύξηση παραγωγικότητας, εμφανίζεται στον καπιταλιστή ως μείωση του κόστους, παρόλο που έχει ως αποτέλεσμα μια μείωση στα κέρδη μονάδος. Ακόμα και αν οι καπιταλιστές μπορούσαν να προβλέψουν την πτώση στα κέρδη

εξαιτίας της αύξησης της παραγωγικότητας, θα υποχρεούνταν να την υιοθετήσουν από την πίεση του ανταγωνισμού: αν κάποιοι καπιταλιστές δεν το έκαναν, θα το έκαναν άλλοι για να μειώσουν το κόστος τους, πιάνοντας ένα μεγαλύτερο μερίδιο της αγοράς²⁵. Έτσι οι ειδικές συνθήκες υπανάπτυξης υποχρεώνουν τους καπιταλιστές να υιοθετήσουν τεχνικές αύξησης της παραγωγικότητας που προκαλούν μια τάση πτώσης του δείκτη κέρδους.

Έχοντας παρουσιάσει τα αποτελέσματα σχηματικά, μπορούμε να συγκεφαλαιώσουμε τη διαδικασία της συσσώρευσης στο περιβάλλον ενός προκαπιταλιστικού τομέα που παράγει τα μέσα κατανάλωσης για τους εργάτες στον καπιταλιστικό τομέα. Ο ανταγωνισμός στον καπιταλιστικό τομέα έχει ως αποτέλεσμα την εισαγωγή τεχνολογικών αλλαγών μειωτικών του κόστους. Αυξάνοντας την παραγωγικότητα της εργασίας, αυξάνεται η τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου διαμέσου της αύξησης στα υλικά ανά μονάδα εργασίας (που αυξάνει εξ ορισμού) και με την αύξηση μηχανολογικού εξοπλισμού ανά εργάτη (που δεν ελήφθη υπόψη στο σχηματικό μοντέλο). Αν ήταν και οι δυο τομείς καπιταλιστικοί, το αποτέλεσμα της τεχνικής αλλαγής σε οποιονδήποτε τομέα θα ήταν να αυξήσει το μέσο δείκτη κέρδους. Οι αξίες τότε, διαμέσου του ανταγωνισμού των τιμών, θα έπεφταν. Η αξιακή σύνθεση του κεφαλαίου θα αυξανόταν λιγότερο απ' ό,τι η τεχνική σύνθεση και η υπεραξία ανά εργάτη θα αυξανόταν σχετικά προς την αξία της εργασιακής δύναμης. Η πτώση της τιμής των εμπορευμάτων αυξάνει το δείκτη κέρδους σε μια γνήσια καπιταλιστική κοινωνία.

Όταν τα μέσα κατανάλωσης παράγονται υπό προκαπιταλιστικές σχέσεις το αποτέλεσμα είναι δραματικά διαφορετικό. Όπως και πριν, ο ανταγωνισμός στον καπιταλιστικό τομέα, έχει ως αποτέλεσμα την εισαγωγή τεχνικών αλλαγών που μειώνουν το κόστος. Αυτό κατεβάζει την τιμή των καπιταλιστικών αγαθών. Καθ' όσον ο καπιταλιστικός τομέας χρησιμοποιεί τις ίδιες του τις εκροές ως εισροές, η τάση για μια αυξημένη τεχνική σύνθεση για να δώσει αύξηση σε μια ψηλότερη αξιακή σύνθεση αντιμετωπίζεται. Παρ' όλα αυτά, αυτό δεν επηρεάζει την κατανομή της εργασιακής ημέρας σε αναγκαίο και πρόσθετο εργασιακό χρόνο. Προκειμένου να αυξηθεί η υπεραξία, είναι απαραίτητο η αξία της εργασίας να πέσει. Αυτό θα συμβεί αν και μόνον υπάρχει πτώση στην αξία των εμπορευμάτων που καταναλώνουν οι εργάτες, ή πτώση στην αξία των εισροών σ' εκείνα τα εμπορεύματα. Εφόσον ο προκαπιταλιστικός τομέας μπορεί να χρησιμοποιήσει καπιταλιστικές εισροές (όπως στο μοντέλο), η αξία της εργασιακής δύναμης μπορεί να πέσει, αλλά πάντα ανεπαρκώς ώστε να συγκρατήσει την πτώση στο κέρδος μονάδος.

Σχηματικά, αυτό είναι αντίστοιχο με το συχνά επιδεικνυόμενο αποτέλεσμα ότι η τεχνική αλλαγή που αυξάνει την τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου θα έχει ως αποτέλεσμα την πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους αν η αξία της εργασιακής δύναμης παραμένει अपαράλλακτη. Σ' αυτήν την περίπτωση, το αποτέλεσμα δεν επιτυγχάνεται υποθέτοντας μια μόνιμη αξία εργασιακής δύναμης, αλλά επιδεικνύοντας ότι οι προκαπιταλιστικές σχέσεις στη γεωργία επιφέρουν αυτό το αποτέλεσμα.

Υπάρχουν δυο κύριες τάσεις που μπορούν να αντιμετωπίσουν την τάση του μέσου δείκτη κέρδους να πέσει σε περιβάλλον προκαπιταλιστικών σχέσεων στη γεωργία. Πρώτον, εφόσον και στο βαθμό που ο προκαπιταλιστικός τομέας χρησιμοποιεί καπιταλιστικές εισροές, η τεχνική αλλαγή στον καπιταλιστικό τομέα θα χαμηλώσει την αξία των μέσων κατανάλωσης: π.χ. καθώς ο προκαπιταλιστικός τομέας τίθεται υπό την πειθαρχία της ανταλλα-

γής στη χρήση του των εισροών. Αλλά, καθώς έχουμε δείξει, αυτό δεν είναι αρκετό. Δεύτερον, η τάση αντιμετωπίζεται σαν η κατανάλωση των εργατών να ενσωματώνει εμπορεύματα που παράγονται στον καπιταλιστικό τομέα.

Οι συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες και κοινωνικές σχέσεις σε κάθε χώρα θα καθορίσουν την ισχύ αυτών των ανταγωνιστικών τάσεων. Μετακινώντας τα όρια στη συσσώρευση απαιτείται μια καπιταλιστική επανάσταση στη γεωργία. Η ανικανότητα του νόμου της αξίας να επιφέρει την προοδευτική μείωση της απαραίτητης εργασίας, σε σχέση με την υπεραξία, ανακλά τις συγκρούσεις που προκύπτουν από δυο συστήματα κοινωνικών σχέσεων που είναι ασυνεπή μακροπρόθεσμα.

Τα όρια της Προοδευτικότητας του Καπιταλισμού

Μια σημαντική συνεπαγωγή της θεωρίας που αναπτύχθηκε σ' αυτό το κεφάλαιο είναι ότι η υπανάπτυξη είναι το αποτέλεσμα της ανολοκλήρωτης ανάπτυξης του καπιταλισμού σε μια κοινωνία. Αυτό θα έμοιαζε να υπονοεί ότι ο καπιταλισμός είναι η λύση στο πρόβλημα της υπανάπτυξης, ένα συμπέρασμα υπέρ του οποίου επιχειρηματολογούν με αξιοσημείωτη σφοδρότητα πολλοί συγγραφείς οι οποίοι θεωρούσαν εαυτούς μαρξιστές (βλ. Warren 1976). Ελάχιστη έκπληξη προκαλεί ότι πολλοί από την Αριστερά έχουν υπαναχωρήσει από αυτό το συμπέρασμα, υπονοώντας ότι το κάνει κάποια απαράδεκτη πολιτική πρακτική. Ενώ η λογική του νόμου της αξίας υπονοεί ότι ο καπιταλισμός είναι προοδευτικός, είναι σχετικό εδώ να θυμηθούμε τον αφορισμό του Όσκαρ Ουάλντ ότι η τρέλα φέρει κάθε επίχειρημα στο λογικό του συμπέρασμα.

Η γενικά προοδευτική φύση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την άνιση ανάπτυξη την οποία γεννά ο καπιταλισμός, η οποία είναι εγγενής στον καπιταλιστικό ανταγωνισμό. Από τις ημέρες του Adam Smith, οι Σχολές Πολιτικής Οικονομίας, τόσο οι κλασικές όσο και οι νεοκλασικές, έχουν μεταχειριστεί τον ανταγωνισμό ως μια δύναμη που παράγει αρμονία ανάμεσα στα κεφάλαια («εταιρείες»). Αυτό το αναλυτικό συμπέρασμα συνάγεται από την υπόθεση ότι όλα τα κεφάλαια είναι (όμοια) (η «τυπική εταιρία») μπαίνοντας στην ανταγωνιστική διαδικασία με ίσο βηματισμό. Αυτή η παραδοχή προϋποθέτει το εξαγόμενο που η ανταγωνιστική διαδικασία γεννά: η τάση για ανταγωνισμό να καθιερώνει μια νόρμα αφηρημένης αναγκαίας εργασίας στην παραγωγή. Προϋποθέτοντας το αποτέλεσμα η νεοκλασική σχολή Πολιτικής Οικονομίας αποκλείει την πιθανότητα νικητών και χαμένων στον ανταγωνισμό. Σ' αυτό το πλαίσιο ο ανταγωνισμός δεν επεξεργάζεται κανένα αποτέλεσμα, αλλά μάλλον ένα αρμονικό ισοζύγιο ανάμεσα στους αντιπάλους, οι οποίοι ήσαν όμοιοι στο ξεκίνημα. Αυτή η προσέγγιση, κατά την οποία οι ανταγωνιστές στον καπιταλισμό είναι ίσοι, δεν περιέχει ανάλυση του ίδιου του ανταγωνισμού. Πράγματι, αποκλείει τους ίδιους τους μηχανισμούς με τους οποίους διεξάγεται η πάλη του ανταγωνισμού. Εάν όλες οι «εταιρείες» είναι «λήπτες τιμών» δεν υπάρχει ρόλος για τον ανταγωνισμό τιμών, διαφοροποίηση προϊόντος, διαφήμιση και τις άλλες τακτικές με τις οποίες οι καπιταλιστές αναζητούν να αποκτήσουν πλεονέκτημα ο ένας έναντι του άλλου.

Για να καταλάβουμε την άνιση ανάπτυξη την οποία γεννά ο καπιταλισμός, είναι αναγκαίο να επαναδομήσουμε την ανάλυση του ανταγωνισμού στη βάση του νόμου της αξίας. Αυτό περιλαμβάνει τρεις βασικές αρχές: Πρώτον, ότι ο ανταγωνισμός καθορίζεται ως η κίνηση κεφαλαίου, δεύτερον, η ενσωμάτωση της τεχνικής αλλαγής με την κίνηση του κεφαλαίου, και τρίτον, η αναγνώριση ότι εντός τομέων της βιομηχανίας η δυναμικότητα παραγωγής αναπτύσσεται άνισα. Εάν, εν γένει, παραγωγικές μονάδες εντός βιομηχανιών διαφέρουν σε κοστολογικές μονάδες, τότε συνεπάγεται ότι η κίνηση κεφαλαίου δεν αναπαράγει τις μέσες παραγωγικές συνθήκες σε μια βιομηχανία, αλλά τυπικά αναζητεί να μιμηθεί ή να ξεπεράσει τον καλύτερο χειριστή. Η κίνηση κεφαλαίου είναι μια διακοπτόμενη διαδικασία, μακριά από του να καθιερώνει ένα αρμονικό ισοζύγιο· σκοπός της είναι να παρεμποδίσει, να εξαλείψει τους αδύναμους και να προκαλεί τους ισχυρούς να επιβάλλουν στη βιομηχανία μια νέα σταθερά αποδοτικότητας και κόστους. Η κίνηση κεφαλαίου για να εξισωθούν κέρδη μεταξύ βιομηχανιών είναι η διαδικασία της γέννησης άνισης ανάπτυξης: εξισορρόπηση στην ανταλλαγή (μια μόνη τιμή στην αγορά) κρύβει τη γέννηση άνισης ανάπτυξης στην παραγωγή.

Η άνιση ανάπτυξη γεννιέται από τα αποτελέσματα του ανταγωνισμού στην παρακμή ορισμένων τομέων της καπιταλιστικής παραγωγής ενώ άλλοι επεκτείνονται και εκσυγχρονίζονται. Ανάμεσα στους καπιταλιστικούς και προκαπιταλιστικούς τομείς η άνιση ανάπτυξη είναι, αν όχι οτιδήποτε άλλο, πιο πρόδηλη. Ανάμεσα στους καπιταλιστές η διαδικασία του ανταγωνισμού μπορεί να καταπολεμηθεί με οικονομικά μέσα. Εφόσον η εργασιακή δύναμη και η γη είναι, ο ανταγωνισμός περιλαμβάνει την αναδιανομή των στοιχείων παραγωγής μέσω ανταλλαγής. Όπου το εργατικό δυναμικό δεν είναι τελειώς διαχωρισμένο από τη γη, η ανταλλαγή είναι ένα στομωμένο (ακανόνιστο) εργαλείο για να πετύχει κανείς την αναδιανομή. Σ' αυτή την περίπτωση, μπορεί να απαιτείται βία που τυπικά εκτελείται από το καπιταλιστικό κράτος, ώστε να καταστήσουν τις προκαπιταλιστικές σχέσεις ευάλωτες στην καπιταλιστική διείσδυση.

Ενώ αφηρημένα οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις είναι προοδευτικές, με την έννοια ότι αναπτύσσουν τις παραγωγικές δυνάμεις πέραν αυτού που ήταν δυνατόν σε προηγούμενες κοινωνικές σχέσεις, δεν συνεπάγεται ότι ο αργόρρυθμος καπιταλισμός γεννά αυτό το αποτέλεσμα σε όλες τις περιστάσεις και περιοχές. Για παράδειγμα, η τρέχουσα παγκοσμιοποίηση των εμπορευμάτων και των οικονομικών αγορών έχει συνδεθεί με τα «θαύματα» ανάπτυξης στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία, αλλά έχει ενισχύσει την υπανάπτυξη στην Αφρική νότια της Σαχάρας. Το τελευταίο είναι εξίσου μέρος του δυναμισμού του καπιταλισμού όσο και το πρώτο. Εγγενής στη προοδευτικότητα του καπιταλισμού σε παγκόσμια κλίμακα είναι η ταυτόχρονη καταστροφική επίδραση του καπιταλισμού σε διάφορες περιοχές.

Περαιτέρω, μέρος της προοδευτικότητας του καπιταλισμού πηγάζει από την ταξική πάλη μέσα από την οποία τίθενται περιορισμοί στη συγκέντρωση κεφαλαίου. Η διάκριση ανάμεσα στην απόλυτη και τη σχετική εξαγωγή υπεραξίας είναι σε επίπεδο ανάλυσης καθαρά σχηματική και περιγραφική.

Σε πιο συγκεκριμένο επίπεδο είναι μια κριτική του αργόρhythμου καπιταλισμού.

Σε περίπτωση απουσίας περιορισμών στο κεφάλαιο, η πιο πρωτόγονη απόλυτη εξαγωγή

υπεραξίας επιβάλλεται στους καπιταλιστές μέσω της πίεσης του ανταγωνισμού. Ακριβώς διότι η αύξηση της υπεραξίας σχετικά σε μια κοινωνική διαδικασία, πρέπει εν μέρει να επιβάλλεται στους καπιταλιστές περιορίζοντας την εξουσία τους να αυξάνουν απόλυτα την υπεραξία. Ιστορικά, τα όρια τέθηκαν μέσω του νόμιμου περιορισμού του μήκους της ημέρας εργασίας, κανονισμών όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας και απαγόρευσης της παιδικής εργασίας. Έτσι ο αγώνας των εργατών για τα δικαιώματα του εργασιακού χώρου μετατρέπει τον καπιταλισμό από το πρωτόγονο καταπιεστικό στάδιο της απόλυτης εξαγωγής (υπεραξίας) και τον υποχρεώνει να κατανοήσει τον πιο προοδευτικό του χαρακτήρα στον οποίο η υπεραξία της κοινωνίας αυξάνεται μέσω του δυναμισμού της τεχνικής αλλαγής.

Στη βάση του αναλυτικά σωστού συμπεράσματος ότι ο καπιταλισμός είναι προοδευτικός, συγκρουόμενος με προηγούμενους τρόπους παραγωγής, ορισμένοι μαρξιστές συγγραφείς έχουν συμπεράνει ότι η ανάπτυξη του είναι ιστορικά αναπόφευκτη και προσπάθειες να εμποδιστεί αυτή η ανάπτυξη αντιπροσωπεύουν λαϊκίστικο ρομαντισμό. Αυτή η προσέγγιση δεν ισχύει για δυο λόγους. Πρώτον, ο ανεμπόδιστος καπιταλισμός υπανάπτυσσε ορισμένες περιοχές, ενώ αναπτύσσει άλλες. Δεύτερον, και πιο θεμελιώδες, πολλές από τις προοδευτικές πλευρές της καπιταλιστικής ανάπτυξης παραμένουν ανενεργές, εν απουσία αγώνων για να περιοριστούν οι αντι-κοινωνικές υπερβάσεις που πηγάζουν από τον ανταγωνισμό.

Μετάφραση: Α. Αλεξόπουλος

Οι σπορείς, Curt Querner, 1934